

تقدیم اگر قابل تقدیم باشد:

تقدیم به:

پیشگاه با عظمت و ملکوتی حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها) ، که
توسل به ساحت مقدسش ، عنایات و الطاف الهی را دستگیر و زلال از گوهر
وجودش روح و ریحان در فضای جان آکنده نمود.

روح پاک پدر مهربانم ، که گرمی پینه های دستش و گام های پر صلابتش
تلاش و امید را برایم به ارمغان آورد.

مادر فداکارم ، که آرامش روان و اعتقاد به امید را از او به هدیت گرفتم.

همسفر بی همتای زندگیم ، که وجودش مظهر مهربانی ، صفا و صداقت است.

تقدیر و تشکر:

حمد و ثنا بر معبودی که دلها را تجلی گاه محبت خود قرار داد و صاحب‌دلان را که تشنه یاد اویند به ملاقات خود فراخواند .

با تأثی به بیان مولای متقیان : «مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْدًا»

از زحمات بی شائبه اساتید محترم راهنما و مشاور ، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید محمود طیب حسینی و جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد اسعدی ، که با نهایت دقت و صبر و متانت مرا در تکمیل و تنظیم این پروژه یاری و مساعدت نمودند ، کمال تشکر و قدردانی را دارم . همچنین از همکاری صمیمانه مسئولین محترم دانشکده علوم قرآنی و کتابخانه و « مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم » که در امر پژوهش و تهیه کتب همکاری لازم را با اینجانب داشتند سپاسگزارم .

و از خانواده و همسر مهربانم که مشوق و یاریگرم در انجام پایان نامه بودند کمال تشکر را دارم.

چکیده

قرآن مهمترین و اصلی ترین کتاب هدایت بشر است و لازمه بهرمندی از این کتاب آسمانی، فهم و شناخت آن است. تفسیر قرآن بر مبنای تاریخ نزول بهترین روش برای ارائه تفسیر روشن و درست یک متن زمانمند می باشد و امکان فهم زنده و روز آمد و قابل انطباق قرآن بر موضوعات مختلف را فراهم می کند. اگر بخواهیم در هر عصری در جوامع انسانی تحولات سازنده و مهمی پدید آوریم بایستی از روش ترتیب نزولی بهره جوید. در این نوشتار به آیات مرتبط با قصه موسی از همین منظر نگریسته شده است: نخست مباحث قصه و ویژگی های آن و تکرار قصص بررسی و سپس با مقایسه و مقارنه آیات قصه موسی با یکدیگر در بستری تاریخی سیر تطور این قصه در سوره های مکی و مدنی بررسی گردید .

توجه به تطورات رخ داده نشان می دهد که داستانهای موسی شبیه و نزدیک به واقعیت وضع امت اسلامی است، پردازش قصه در این سوره ها با این اشتراک و افتراق معضلات زمان پیامبر بوده و در واقع تکرار محض نیست. از نکته ها قابل توجه در تکرار داستان حضرت موسی تفاوت روح کلی آن در سوره های مکی با سوره های مدنی است . در سوره های مکی سمت و سوی داستان ، مبارزه و گفت و گو با فرعون و اطرافیان اوست و به روابط بنی اسرائیل با موسی پرداخته نمی شود مگر در دو مورد (اعراف و طه) که درباره

انحرافهای اعتقادی آنان است . اما در سوره های مدنی به جز سوره انفال بیشتر رابطه
موسی و بنی اسرائیل و مشکلات اجتماعی و سیاسی آنان حکایت می شود.
واژگان کلیدی: قصه، موسی، ترتیب نزول، قرآن، سوره مکی، سوره مدنی

چکیده

قرآن مهمترین و اصلی ترین کتاب هدایت بشر است و لازمه بهرمندی از این کتاب آسمانی، فهم و شناخت آن است. تفسیر قرآن بر مبنای تاریخ نزول بهترین روش برای ارائه تفسیر روشن و درست یک متن زمانمند می باشد و امکان فهم زنده و روز آمد و قابل انطباق قرآن بر موضوعات مختلف را فراهم می کند. اگر بخواهیم در هر عصری در جوامع انسانی تحولات سازنده و مهمی پدید آوریم بایستی از روش ترتیب نزولی بهره جوید. در این نوشتار به آیات مرتبط با قصه موسی از همین منظر نگریسته شده است:

نخست مباحث قصه و ویژگی های آن و تکرار قصص بررسی و سپس با مقایسه و مقارنه آیات قصه موسی با یکدیگر در بستری تاریخی سیر تطور این قصه در سوره های مکی ومدنی بررسی گردید .

توجه به تطورات رخ داده نشان می دهد که داستانهای موسی شبیه و نزدیک به واقعیت وضع امت اسلامی است، پردازش قصه در این سوره ها با این اشتراک و افتراق معضلات زمان پیامبر بوده و در واقع تکرار محض نیست.

از نکته ها قابل توجه در تکرار داستان حضرت موسی تفاوت روح کلی آن در سوره های مکی با سوره های مدنی است . در سوره های مکی سمت و سوی داستان ، مبارزه و گفت و گو با فرعون و اطرافیان اوست و به روابط بنی اسرائیل با موسی پرداخته نمی شود مگر در دو مورد (اعراف و طه) که درباره انحرافهای اعتقادی آنان است . اما در سوره های مدنی به جز سوره انفال بیشتر رابطه موسی و بنی اسرائیل و مشکلات اجتماعی و سیاسی آنان حکایت می شود.

واژگان کلیدی: قصه، موسی، ترتیب نزول، قرآن، سوره مکی، سوره مدنی

فهرست مطالب

۱.....	فصل اول: کلیات
۲.....	مقدمه
۳.....	بیان مسئله
۳.....	علت انتخاب موضوع ، اهمیت و فایده آن
۴.....	سابقه پژوهش
۵.....	سؤال اصلی پژوهش
۵.....	سؤالات فرعی پژوهش
۵.....	فرضیه های پژوهش
۵.....	پیش فرض های پژوهش
۶.....	اهداف پژوهش
۶.....	روش پژوهش
۶.....	روش گرد آوری اطلاعات و داده ها
۶.....	جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۸.....	قصه
۹.....	کاربرد قصه در آیات قرآن
۱۱.....	ترتیب نزول
۱۴.....	موسی
۱۶.....	انواع قصص
۱۶.....	۱) قصه تاریخی
۱۶.....	۲) قصه تمثیلی
۱۶.....	۳) قصه غیبی
۱۶.....	روش اسلوب قرآن در بیان قصه
۱۹.....	اهداف قصص
۱۹.....	الف) عبرت گیری
۲۰.....	ب) اثبات وحدت اصول در دعوت انبیاء و ادیان آسمانی

- ج) تثبیت قلب پیامبر و تقویت روحی مسلمانان..... ۲۱
- د) تحریف های تاریخی..... ۲۲
- ه) تفکر زایی..... ۲۲
- و) هدایت و تربیت بشر..... ۲۳
- ویژگی قصه های قرآن..... ۲۴
- ۱) واقع گرایی..... ۲۴
- ۲) حقیقت گویی..... ۲۴
- ۳) محورگرایی..... ۲۵
- ۴) حذف جزئیات..... ۲۵
- ۵) بهره گیری از هنر در داستان..... ۲۵
- الف) زنده شمردن چهره های داستان..... ۲۵
- ب) تنوع اسلوب و قصص قرآن..... ۲۵
- ج) گزینش صحنه های مؤثر..... ۲۵
- د) داستان در داستان..... ۲۶
- عناصر قصص..... ۲۶
- ۱) شخصیت..... ۲۷
- روش یادآوری اشخاص در قصص قرآنی..... ۲۷
- انواع شخصیت..... ۲۸
- ۱) حیوانات..... ۲۸
- ۲) ارواح غیبی..... ۲۹
- ۳) زنان..... ۲۹
- ۴) مردان..... ۳۰
- ۲) حادثه..... ۳۰
- ۱) حادثه در اثر قضا و قدر..... ۳۱
- ۲) حادثه غیر عادی و اعجازین..... ۳۱
- ۳) حادثه عادی و طبیعی..... ۳۱
- شیوه نقل حوادث قصه ها در قرآن..... ۳۱
- ۱) رعایت تسلسل زمانی یا چینش مستقیم..... ۳۱

۳۱.....	شکسته شدن وحدت زمانی یا چینش غیرمستقیم.....
۳۲.....	گفتگو.....(۳)
۳۳.....	انواع گفتگو.....
۳۳.....	(۱)گفتگوی بیرونی.....
۳۳.....	(۲)گفتگوی درونی.....
۳۳.....	(۳)گفتگوی غیبی.....
۳۴.....	(۴)گفتگوی با فرشتگان.....
۳۴.....	تکرار.....
۳۵.....	راز تکرار قصص.....
۳۵.....	(۱)فصاحت ، بلاغت و تحدی.....
۳۶.....	(۲)تأکید.....
۳۶.....	(۳)توجه به مراحل متعدد دعوت.....
۳۶.....	(۴)تعدد اهداف.....
۴۱.....	فصل دوم: قصه موسی در سوره های مکی بر اساس ترتیب نزول.....
۴۲.....	مقدمه.....
۴۲.....	مزمّل.....
۴۳.....	اعلی.....
۴۴.....	فجر.....
۴۵.....	نجم.....
۴۵.....	بروج.....
۴۶.....	ق.....
۴۷.....	قمر.....
۴۷.....	ص.....
۴۹.....	نتیجه.....
۵۰.....	اعراف.....
۵۱.....	داستان موسی و فرعون.....
۵۲.....	موسی و ساحران.....
۵۳.....	موسی و آل فرعون.....

۵۴.....	موسی و بنی اسرائیل.....
۶۰.....	فرقان.....
۶۲.....	مریم.....
۶۴.....	طه.....
۷۴.....	شعراء.....
۷۸.....	نمل.....
۸۰.....	قصص.....
۸۱.....	دوران قبل از نبوت.....
۸۱.....	-ولادت.....
۸۲.....	-جوانی.....
۸۴.....	-هجرت به مدین و ازدواج.....
۸۶.....	مکلف شدن به رسالت.....
۸۷.....	داستان قارون.....
۹۰.....	نتیجه.....
۹۴.....	اسراء.....
۹۵.....	یونس.....
۹۹.....	هود.....
۱۰۰.....	صافات.....
۱۰۱.....	غافر.....
۱۰۴.....	فصلت.....
۱۰۵.....	زخرف.....
۱۰۶.....	دخان.....
۱۰۷.....	ذاریات.....
۱۰۸.....	کهف.....
۱۱۲.....	ابراهیم.....
۱۱۳.....	انبیاء.....
۱۱۴.....	مؤمنون.....
۱۱۵.....	سجده.....

نازعات.....	۱۱۵
عنکبوت.....	۱۱۷
نتیجه.....	۱۱۸
فصل سوم: قصه موسی در سوره های مدنی بر اساس ترتیب نزول.....	۱۱۹
مقدمه.....	۱۲۰
بقره.....	۱۲۰
انفال.....	۱۲۷
نساء.....	۱۲۸
صف.....	۱۳۰
مائده.....	۱۳۱
نتیجه.....	۱۳۳
فصل چهارم : نتیجه گیری.....	۱۳۴
فهرست منابع.....	۱۴۰

فصل اول

کلیات

مقدمه:

قرآن به تناسب مقتضیات و حاجاتی که در طول بیست و سه سال نبوت پیامبر اسلام به وجود می-آمده است سوره یا آیاتی از آن نازل می گردیده است؛ تا در مواقع و مناسبت های لازم مردمان آن عصر را از چاه تاریکی و جهالت و گمراهی بیرون آورد و به مقام قرب الهی بالا بکشد.

تفسیر بر پایه ترتیب نزول قرآن امکان تحول سازی فرهنگی جامعه را فراهم می کند و جوامع می توانند با آگاهی از چینش درست آیات بر پایه ترتیب نزول برای تحول فرهنگی و اعتقادی بهره گیرند. تحولاتی که در عصر پیامبر رخ داد متأثر از آیات و ترتیب نزول بوده است که انسان را تربیت و جامعه ای با هویت اسلامی ایجاد نمود، قرآن این تحولات را در یک فرایند زمانی که به صورت تدریجی نازل شده، پدید آورده است. به سخن دیگر فهم قرآن متضمن به مقتضیات و مناسبات عصر نزول، بسیاری از کج فهمی ها و بدفهمی های موجود را از میان می برد و ما می توانیم از این روش تفسیری برای امر شناخت تطور و تحول جامعه عصر پیامبر استفاده کنیم.

یکی از پر بسامدترین قصه ها در قرآن داستان حضرت موسی است. در این نوشتار قصه موسی بر اساس ترتیب نزول بررسی خواهد شد. تا با توجه به فضا و زمان نزول این قصه در قرآن رویکرد سوره های مکی و مدنی در برخورد با مخالفین پیامبر در مکه و مدینه روشن شود. در این پژوهش مبنای ترتیب نزول در چینش سوره ها کتاب التمهید آیت الله محمد هادی معرفت (رضوان الله علیه) می باشد.

بیان مسئله:

داستان های قرآن هنری اعجاز آمیز است که عقاید و اندیشه ها را با بیانی زیبا مطرح می نماید. خداوند از این قالب هنری در جهت تربیت و رشد اخلاقی و علمی انسان با بهترین وجه ممکن بهره جسته است و در این راستا بهترین قصه ها را در قرآن به شیواترین و بلیغ ترین شیوه ها به تصویر کشیده است. وجود حجم نسبتاً زیاد قصه در قرآن توجه بسیاری از پژوهشگران را به خود جلب نموده و از این روی سیره نویسان و دانشمندان علوم اسلامی از زمان نزول قرآن تاکنون کتب گوناگون در این زمینه تألیف نموده اند. اما غالباً به نقل سیره و تاریخ زندگی انبیاء بسنده کرده و کمتر به مباحث محتوایی، تجزیه و تحلیل و بیان اهداف بر مبنای سیر نزول توجه شده است، مراد از بررسی آیات قصه موسی بر این مبنا این است که آیات مربوط با توجه به نوع مخاطبان در سوره های مکی و مدنی بررسی شود.

قرآن به تناسب مقتضیات و شرایط مخاطبین عصر نزول اعم از مشرکان و اهل کتاب در مکه و مدینه در فرایند زمانی بیش از بیست سال نازل گردیده است. از طرفی حجم قصه های قرآن به یک اندازه نمی باشد و با بیانی متفاوت قصه ها نقل می شوند، در یک قسمت صحنه ای حذف و در بخشی برجسته اش می کند.

در این پژوهش سعی بر این است که از طریق مقایسه و مقارنه آیات قصه حضرت موسی با یکدیگر - که در سوره های مکی و مدنی به ظاهر تکرار شده است - به تبیین حکمت و سیر تحول قصه ها پردازیم و دریابیم تحولاتی که از نظر حجم، موضوع و زمان قصه رخ داده، دارای تناسب و نظم خاصی است؟

تا از این طریق میزان اهتمام و اهمیت قرآن به این موضوع و همچنین مفهوم و مراد آیات قصه موسی هر چه بیشتر و دقیق تر روشن گردد.

علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن:

امروزه قصه نه به عنوان تاریخ، بلکه به عنوان یک هنر و ابزار تبلیغی توجه بسیاری از متفکران و اندیشمندان و روانشناسان را به خود جلب نموده و در مراکز علمی و تربیتی بابتی از ابواب علم را نیز به خود اختصاص داده است. قرآن کریم از تاریخ انسان های برگزیده و داستان های پیامبران و امت های گذشته در رسیدن به اهداف عالی اسلامی و انسانی و جهت دادن به رشد و هدایت فردی و جامعه انسانی، بهره وافی برده است. در میان پیامبران، قصه حضرت موسی (ع) درسی و شش سوره قرآن بیان شده و دعوت او متنوعترین و پرفراز و نشیب ترین دعوت در قرآن است، این مطلب بیان می کند که

قرآن به عنوان یک کتاب کامل هدایت انسان سازی به زندگی حضرت موسی (ع) توجه زیادی داشته است.

تفسیر قرآن بر مبنای تاریخ نزول بهترین روش برای ارائه تفسیر روشن و درست یک متن زمانمند می باشد و امکان فهم زنده و روز آمد و قابل انطباق قرآن بر موضوعات مختلف را فراهم می کند و از بسیاری از آموزه های قرآن که تاکنون به جهت فهم و غیر تاریخمند قرآن غافلند پرده بر می دارد. هر چند در خصوص نقل قصص و داستان های قرآن کریم، کتاب ها و رساله های مختلف و چشم گیری نوشته شده است ولی پژوهشی در زمینه قصص قرآن با رویکرد تاریخ نزول صورت نگرفته است بنابراین عنایت و توجه به شأن نزول آیات، زمان و مکان، مخاطبان آن عصر و پیام داستان برای معاصرین پیامبر، این پژوهش را از سایر تحقیقات انجام گرفته در این زمینه متمایز و جدا می گرداند.

سابقه پژوهش:

نظر به اهمیت قصه ها از گذشته نگارش و تدوین آنها مورد نظر عالمان و مؤلفان دینی بوده است در باب موضوع بحث، تألیفات و پژوهشهای صورت گرفته در دو بخش قابل تنظیم است:

الف) تاریخ زندگی انبیاء:

قصص قرآن، صدرالدین بلاغی، امیر کبیر، ۱۳۲۹ ق

النورالمبین فی قصص الانبیاء والمرسلین، ارومیه، ۱۳۹۸ ق

قصص قرآن، سید هاشم رسولی، علمیه اسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق

ب) مبانی هنری قصه های قرآن که تا حدودی با موضوع مورد بحث ما مرتبط است:

پژوهشی در جلوه های هنری داستان های قرآنی، محمود بستانی، ترجمه موسی دانش، ۱۳۷۲ ش

مبانی هنری قصه های قرآن، سید ابوالقاسم حسینی، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۷۷ ش

تحلیل عناصر ادبی و هنری داستان های قرآن، خلیل پروینی، فرهنگ گستر، ۱۳۷۹

آفرینش هنری در قرآن، سید قطب، ترجمه محمد مهدی فولادوند، بنیاد قرآن، ۱۳۶۰

در زمینه بررسی ترتیب نزول آیات و توجه به سیر تاریخی نزول قرآن نیز کتبی به رشته

تحریر در آمده است که برخی از آنها عبارت است از:

تفسیر بیان المعانی، سید عبد القادر حویش آل غازی، ۱۳۵۵ ق

تفسیر الحدیث علی حسب ترتیب النزول، محمد عزه دروزه، ۱۳۸۰ ق

با مشاهده تألیفات و پژوهشهای ارزشمند صورت گرفته مشخص گردید، برخی کتب تاریخی ضمن

بیان قصص انبیاء، صرفاً به نقل زندگی و سرگذشت حضرت موسی پرداخته اند. و تاکنون کتب و پایان

نامه ای به طور مستقل و منسجم آن هم با رویکرد تفسیری براساس ترتیب نزول نگاشته نشده است و

تحقیق حاضر پژوهشی نو تلقی می شود. به فضل الهی امید است، این پژوهش بتواند گام نخستی در راه بهره گیری وسیع از آیات وحی در زمینه قصص قرآن بویژه قصه موسی باشد.

سؤال اصلی پژوهش:

چه حکمت خاص و نظم ویژه ای در قصه حضرت موسی (ع) از نظر حجم پردازش قصه، تنوع و تطور آن بر اساس ترتیب نزول در قرآن کریم وجود دارد؟

سوالات فرعی پژوهش:

مفهوم قصه چیست؟

قصه های قرآن دارای چه ویژگی هایی است؟

راز تکرار قصص به ویژه قصه موسی (ع) در قرآن چه می باشد؟

آیا ذکر قصه حضرت موسی (ع) در سوره های متفاوت (مکی و مدنی) متضمن پیام خاصی است؟

پیام قصه موسی (ع) در بستر تاریخی نزول چه می باشد؟

در قصه حضرت موسی چه حکمت و نظمی نهفته است؟

فرضیه های پژوهش:

تکرار داستان حضرت موسی (ع) در سوره های مختلف متضمن پیام متفاوتی است.

رویکرد سوره های مکی به دلیل حضور مشرکین در مقابله با فرعون بیان می شود.

رویکرد سوره های مدنی به دلیل حضور یهودیان در قالب سخن با بنی اسرائیل نقل می شود.

پیش فرض های پژوهش:

قصه های قرآن کریم واقعی و حقیقی است.

قرآن کریم کتاب قصه و تاریخ کتاب هدایت و انسان سازی است.

قصص قرآن جهت تنزل دادن مفاهیم بلند و علمی و تفهیم به عامه مردم تدوین شده است.

قصه موسی دارای نکات برجسته و پیام ویژه برای معاصرین پیامبر (ص) است.

اهداف پژوهش:

تبیین پیام خاص قصه بر مبنای ترتیب نزول

تبیین پیام قصه موسی (ع) برای معاصرین پیامبر (ص)
تبیین نقش قصه حضرت موسی (ع) در بیان معارف الهی

روش پژوهش:

توصیفی - تاریخی

روش گرد آوری اطلاعات و داده ها:

با توجه به موضوع این تحقیق که مربوط به زندگی حضرت موسی (ع) می باشد لزوماً قسمتی از مباحث به شیوه تاریخی و بعضاً به روش توصیفی مورد بررسی قرار می گیرد. و از آنجا که اصل موضوع تحقیق یک بحث تحلیلی می طلبد، در این تحقیق سعی شده است با تلفیق سه روش تاریخی، توصیفی، تحلیلی مسائل و موضوعات این پژوهش مطرح گردد. در این مسیر اسناد و مدارک و شواهد مورد استفاده ما آیات مربوط به قصه حضرت موسی (ع) و تفاسیر است و از نظریات علمی و آراء متفکرین در زمینه های مورد نیاز نیز بهره خواهیم جست.

روش گزینش و ترجمه آیات، بدین ترتیب صورت گرفته است: نخست با مراجعه به قرآن و مطالعه دقیق هر سوره آن، آیات مربوطه را استخراج نموده و در مرحله بعد با مراجعه به تفاسیر و کتب تاریخی که قصه موسی را بر طبق آیات نقل نموده اند، تطبیق دادیم. ترجمه آیات نیز براساس ترجمه تفسیر المیزان می باشد و سوره هایی که قصه موسی به تفصیل ترسیم شده با کمک تفاسیر المیزان و نمونه به نثری روان بیان نمودیم.

جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق:

با مشاهده تحقیقات انجام گرفته روشن شد که تحقیقی در این زمینه انجام نگرفته است. اغلب آثار به مباحث هنری قصص و یا به سیره و سرگذشت انبیاء بسنده کرده اند و به تحلیل مفاهیم قصه حضرت موسی بر مبنای تاریخ نزول نپرداخته اند.

در این پژوهش سعی بر این است که داستان حضرت موسی و دعوت او با رویکرد سیر تاریخ نزول و مقایسه سور مربوطه، پیام تربیتی و تفسیری روشن و درست از آموزه های قرآن ارائه دهیم.

قصه

برای شناخت کلمات وحی، در کنار شناخت مفهوم و معنی قرآنی آن، باید بر معانی عرف اهل لغت نیز وقوف یافت اینک اگر بخواهیم واژه قصص و مشتق های آن را بشناسیم لازم است به استعمال لغوی و استفاده عرف اهل زبان از آن واژه توجه نماییم. بررسی واژه قصه در متون مشهور لغت نیز نشان می دهد که همگان ماده قص را در عربی دانسته اند. بنابراین قصه از لغات عربی است و باید معنای آن را در لغت عرب جستجو کرد.

در معنی لغوی این واژه تفاسیل زیادی آورده اند که حاصل جمع آن چنین است:

قصه از ریشه قصّ - به معنای جستجو کردن و پی جویی و دنبال کردن اثر^ا، بیان کردن^ب، خبر و حدیث و بخشی از کلام^ت، گفتاری که نوشته شده^ث، قطع کردن و بریدن^ج، اگر با واژه اثر به کار رود به معنای تتبع و دنبال کردن آن است^د.

قصه جمع قصص است، ابن منظور قصص را جمع قصه ای می داند که نوشته می شود^د، به معنای خبر و سرگذشت نیز آمده است^د. در کتاب های لغت اختلاف شده برخی آن را فقط اسم دانسته و برخی فقط مصدر، اما نظر صحیح این است که قصص اسم بوده ولی در موضع مصدر قرار داده شده است^د.

-
- ۱ - محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸، ج ۱۱، ص ۱۹۰؛ احمد بن محمد فیومی، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، قم: مشورات دارالهجره، ۱۴۰۵، ج ۱-۲، ص ۵۰۵؛ اسماعیل بن حماد جوهری، الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیة)، چاپ اول، بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۸ هـ، ج ۳، ص ۱۰۵۱؛ احمد بن فارس، معجم مقایس اللغة، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴، ج ۵، ص ۱۱؛ حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، دمشق: دارالقلم، ۱۹۹۶، م، ص ۶۷۱
 - ۲ - مجدالدین، ابن الاثیر، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، چاپ چهارم، قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۶۷ ج ۴، ص ۷۰؛ سید شریف جرجانی، ترجمان القرآن، ترجمه: سید محمد سیاقی، چاپ دوم، قم: بنیاد قرآن، ۱۳۶۰، ص ۷۴؛ فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، چاپ دوم، بی جا: نشر الثقافه الاسلامیه، ۱۴۰۸، ج ۲، ص ۳۵۷؛ سعید الخوری الشرتوتی اللبنانی، اقرب الموارد فی فصیح العربیة و الثوارد، تهران: دارالامر، ۱۴۱۶، ج ۴، ص ۳۵۱
 - ۳- محمد مرتضی الزبیدی الحنفی، تاج العروس، بیروت: دار الفکر، ۱۹۴۴، م، ص ۱۰۴؛ ابن منظور، پیشین، ج ۱۱، ص ۱۹۰
 - ۴- احمد موسی سالم، قصص القرآن فی مواجهه الادب الروایه والمسرح، بیروت: دارالجیل، ۱۹۷۷، ص ۳۴۸؛ سعید الخوری الشرتوتی اللبنانی، پیشین، ج ۴، ص ۳۵۲
 - ۵- خلیل الفراهیدی، العین، قم: اسوه، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۱۴۸۴؛ ابی هلال عسگری، معجم الفروق اللغویه، نشر الاسلامی، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۴۳۰
 - ۶- محمد قریب، تبیین اللغات لتبیین الآیات، تهران: بنیاد، ۱۳۶۶، ج ۲، ص ۳۰۴
- ۱- ابن منظور، پیشین، ج ۱۱، ص ۳۰۵
 - ۲- محمد غریب، پیشین، ج ۲، ص ۳۰۵
 - ۳- رک: لسان العرب، اقرب الموارد، تاج العروس، ذیل ماده قصص

قاص اسم فاعل از قص می باشد به معنای قصه گو، کسی که قصه را به همان صورت اصلی خود بیان کند گویی رد پای معانی و الفاظ را دنبال می کند.^۵

قصاص: پی جویی اثر قتل و خونخواهی^۶، در معنای قصاص پی جویی جرم و تکرار عملی همسان نهفته است. به عبارتی مجازاتی است که پشت سر جنایت انجام می گیرد.

بنابراین می توان گفت کلمه قصه و قصص در اصل به معنی پی جویی است و سرگذشت را نیز از آن جهت قصص گویند که گوینده و شنونده آن را پی جویی می کند.

کاربرد قصه در آیات قرآن:

با استفاده از کاربرد این کلمه در متن قرآن می توانیم به معانی دقیق آن نزدیک شویم به این منظور به چند نمونه از این آیات به ترتیب روند نزول اشاره می کنیم:

۱- «فَاتَّقِصْنَ عَلَيْهِمْ بَعْلِمَ وَ مَا كُنَّا غَائِبِينَ»^س

۲- «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ»^ش

۳- «وَقَالَ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ»^ص

۴- «وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ»^ض

۵- «وَكَلا تَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ»^ط

با بررسی آیاتی که گذشت مشخص گردید در قرآن به طور کلی لفظ قصه به کار نرفته و هر کجا این واژه مورد نظر بوده در قالب ماده « قصص » آمده است و به طور کل ماده قصه در قرآن دارای سه معنا می باشد: بیان کردن و شرح دادن ؛ خواندن و بازگو نمودن ؛ جستجو و پی جویی اثر.

قصص در قرآن شامل سرگذشت ها و داستان های واقعی، شیرین و شنیدنی از پیامبران و برخی حقایق دوران شکل گیری اسلام است و در میان این داستان ها طولانی ترین آنها قصه موسی می باشد.

۴- ابن منظور، پیشین، ج ۱۱، ص ۱۹۰؛ فخرالدین طریحی، پیشین، ج ۲، ص ۵۱۲

۵- حسین بن محمد راغب اصفهانی، پیشین، ص ۶۷۱؛ محمد غریب، پیشین، ج ۲، ص ۳۵

۶- اعراف /

۷- نمل / ۷۶

۸- قصص / ۱۱

۹- قصص / ۲۵

۱۰- هود / ۱۲۰